

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**КРИВОРІЗЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«КРИВОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

**Формування
творчої особистості
в умовах компетентнісної освіти**

Збірник наукових праць

Випуск 6

**Кривий Ріг
2013**

Кожна дитина повинна отримати задоволення від власної творчості. В очах своїх вихованців бачимо живі вогники щирості і зацікавленості, доброти і радості від досягнутих успіхів, від пізнання навколишнього світу. І саме від них, наших учнів ми черпаємо силу і натхнення. Наші учні – то наші вчителі, то наш досвід, яким збагатились. Творча особистість здатна до пізнання і самостійності.

Література

1. Богун А. Вектор наступності Державних стандартів дошкільних та початкових ланок освіти/ А Богун// Початкова школа. – 2013. – №3. – С. 1-5.
2. Коробка Л. Теоретичні аспекти підготовчої роботи з розвитком творчості молодших школярів/ Л. Коробка// Нова педагогічна думка. – 2008. – №2. – С. 24-32.
3. Моляко В. Творческая конструкторология / В. Моляко. – К.: Освіта України, 2009. - 388с.
4. В.О. Сухомлинський. Серце віддаю дітям/ В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1985. – 557с.

ДО ПИТАННЯ ПОБУДОВИ ТЕОРЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

В. П. Кисільова-Біла

Якщо Ви спроможні виміряти й виразити те, про що Ви говорите, в числах, то Ви децю про це знаєте.

Але якщо Ви не можете виміряти це й виразити в числах, то Ваші знання бідні й незадовільні (У.Томсон, ХІХ ст.)

Сьогодні, коли система освіти України на всіх її щаблях, починаючи з дошкільної і закінчуючи вищою, стала на шлях компетентнісної освіти, проблема становлення творчої особистості набула нових напрямків у дослідженнях педагогічного і методичного спрямувань. Одним із них є посилення уваги дослідників до питань моделювання структури творчої особистості. Мова йде про створення універсальної моделі творчої особистості (учня, студента, вчителя), яку б можна було «поміщати» в різні альтернативні системи навчання і знаходити дієві чинники, які впливають на процес становлення творчої особистості.

Значна частина вчених, і зокрема дослідників в галузі педагогіки творчості вже усвідомила, що без використання математики як теоретико-методологічного інструментарію неможливо здійснювати пошук нових знань, забезпечувати інформаційно-графічну складову культури інформаційних комунікацій, які вже ввійшли в життєдіяльність вихователя дошкільного навчального закладу, вчителя загальноосвітнього навчального закладу, викладача вищої школи. Відкрився логічний простір для математизованих знань у підготовці майбутніх спеціалістів до *творчої професійної діяльності*, яка в умовах переходу до компетентнісної освіти, ґрунтується на розумінні ситуацій, синтезі теоретичних прийомів і методів,

оволодінні навичками і вміннями інноваційної культури, самовизначенні і самореалізації в системі відносин «Людина – світ» [7].

Мета статті полягає у відображенні можливого напрямку моделювання структури творчої особистості (учня, студента, вчителя) з використанням математичного інструментарію.

Як відомо, математика дає змогу з єдиних позицій поглянути на об'єктивну реальність, на процес дослідження. Дослідження, яке побудоване з використанням математики як універсальної методології пошуку прийомів і засобів пізнання, як слушно зауважує доктор фізико-математичних наук Н.Х. Розов, характеризується особливою формою активності дослідника, який пізнає і який засобами абстракцій високого рівня не тільки конструює існуючі стани об'єктивної реальності, а й прогнозує їхні зміни і розвиток у майбутньому [7, с.156]. Саме з вище означеної позиції сутності процесу педагогічного дослідження здійснимо побудову універсальної моделі творчої особистості.

Почнемо з означення творчої особистості. Визначення творчої особистості характеризується великим розмаїттям, яке зумовлюється тим, що творча особистість є категорією і теорії особистості, і теорії діяльності, і теорії творчості. Підходи до вирішення проблеми визначення структури творчої особистості виражаються двома, діаметрально протилежними, напрямками: монофакторна теорія, яка визнає існування певних творчих здібностей і мультифакторна, яка розглядає творчу особистість як таку, що характеризується сукупністю незалежних окремих якостей, набір та інтеграція яких визначає неповторну індивідуальність особистості і вищий ступінь її творчих досягнень. Розглянемо окремі, узагальнені вченими системні підходи до визначення творчої особистості.

До визначення творчої особистості через системне уявлення про особистість підходить докт. психол. наук В.В. Рибалка. Він визначає творчу особистість як "суб'єкт творчих соціальних відносин та продуктивної діяльності з притаманними йому розвиненими, системно пов'язаними якостями, які забезпечують створення нових суспільне значущих результатів [6, с.51]. Серед таких якостей В.В. Рибалка називає розвинуту гуманістичну спрямованість, духовність, інтелігентність, почуття власної гідності та потяг до самовдосконалення, компетентність, плідну інтелектуальну, творчу активність, що проявляється у створенні суспільно-значущих цінностей – тобто все те, що зумовлює високий рівень соціальних зв'язків між особистістю і суспільством та їх взаємний поступовий розвиток. Психологічна структура творчої особистості будується за трьома вимірами. Це:

1. Соціально-психолого-індивідуальний або «вертикальний» вимір, який реалізує відносини типу «суб'єкт-суб'єкт».

2. Діяльнісний або «горизонтальний» вимір, в якому втілюються відносини «суб'єкт-об'єкт».

3. Онтогенетичний або часовий вимір – за його допомогою характеризується рівень розвитку якостей особистості в цілому та окремих

її властивостей, задатків і здібностей, він відповідає відносинам типу «суб'єкт – час».

На цій основі пропонується своєрідна ідеальна модель творчої особистості на прикладі науково-технічного профілю, яка включає перелік 150 якостей та здібностей особистості, схильної до творчої науково-технічної діяльності.

Такий погляд на творчу особистість виключає можливість зведення її тільки до якоїсь однієї якості (або обмеженої групи здібностей). У той же час запропонована ідеальна модель показує, що творча особистість - це дуже складне психологічне утворення, яке формується тривалий час в певних обставинах і потребує комплексного підходу при її вивченні та розвитку.

У дослідженнях докт. пед. наук В.І. Андреева маємо інтегративний підхід до визначення творчої особистості у плані можливостей практичної педагогічної оцінки та самооцінки рівня її сформованості. В.І. Андреевим був запропонований структурний аналіз рис творчої особистості та її здібностей, які значною мірою сприяють успіху у творчій діяльності.

За класифікацією В.І. Андреева, структура творчих здібностей особистості має такий вигляд: *мотиваційно-творча активність і спрямованість особистості; інтелектуально-логічні властивості особистості* (лівопівкульні процеси: здатність до аналітико-синтетичної діяльності, до здійснення розумових операцій: порівняння, виділення головного, систематизації і класифікації, індукції й дедукції, пояснення, абстрагування, конкретизації та узагальнення); *інтелектуально-евристичні здібності особистості* (правопівкульні процеси: висунення гіпотез, генерування оригінальних ідей, фантазування, асоціативність мислення, незалежність суджень, уміння переносити знання і навички у нові ситуації); *світоглядні якості особистості*, які сприяють успіху у навчально-творчій діяльності; *моральні якості особистості*, які сприяють успішній творчій діяльності; *здатність особистості до самоуправління* в процесі творчої діяльності, *комунікативні якості особистості; естетичні якості особистості; індивідуальні особливості особистості* [1].

У наведену структуру творчих здібностей особистості входять як ті якості особистості, що позначаються терміном "здібності", так і особистісні утворення людини, її потреби та мотиви. На цей факт вказує у своєму дослідженні докт. пед. наук С.О. Сисоева і пропонує розрізняти ці поняття, групуючи їх в таку структуру: особливості мотивації; особистісні якості; творчі уміння; особливості психічних процесів.

На її думку, формування творчої особистості учня повинно передбачати не тільки посилений розвиток певних психічних процесів, творчих умінь, а й розвиток мотивів, характерологічних особливостей, які, інтегруючись з психологічними процесами й творчими умінями, зумовлюють здатність особистості до творчості. Для дослідження процесу формування творчої особистості вона вводить поняття *творчих*

можливостей учня. Творчі можливості учня розглядаються як такі, що відображають індивідуальні особливості розвитку і прояву творчих якостей його особистості і зумовлюють його здатність до творчості. Водночас, зазначає С.О. Сисоєва «творчі можливості – це відносно самостійна, динамічна система творчих якостей особистості, пов'язана з інтелектом, умовами розвитку, яка формується, розвивається та проявляється в творчій діяльності, і забезпечує розвивальну взаємодію особистості з оточуючою дійсністю. Творчі можливості особистості реалізуються не тільки в предметній діяльності, а й в процесі всього життя, саморегуляції як засобу самоствердження, самовираження та саморозвитку» [9, с.64].

Узагальнюючи сучасні дослідження психологів, педагогів і перш за все дослідження В.І. Андрєєва, О.Н. Луки, Н.В. Кичук, Н.Т. Петровича, Я.О. Пономарьова, М.М. Поташника, ми виділяємо *творчі якості особистості*, які сприяють успіху людини в творчій діяльності і характеризують спрямованість особистості на творчу діяльність, її характерологічні особливості, творчі уміння, індивідуальні особливості психологічних процесів. Їх загальна кількість зведена до 28 і вони систематизовані так:

ПІДСИСТЕМА СПРЯМОВАНОСТІ (3 творчі якості): позитивне уявлення про себе, бажання пізнати себе; творчий інтерес, допитливість; потяг до пошуку нової інформації, фактів.

ПІДСИСТЕМА ХАРАКТЕРОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ (10 творчих якостей): сміливість; готовність до ризику; самостійність; ініціативність; впевненість у своїх силах та здібностях; цілеспрямованість; наполегливість; вміння довести початку справу до кінця; працелюбність; емоційна активність.

ПІДСИСТЕМА ТВОРЧИХ УМІНЬ (8 творчих якостей): проблемне бачення; здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей; здатність до дослідницької діяльності; розвинуте уявлення, фантазія; здатність до виявлення протиріч; здатність до подолання інерції мислення; уміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію; здатність до міжособистісного спілкування.

ПІДСИСТЕМА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ (7 творчих якостей): альтернативність мислення; дивергентність мислення; точність мислення; готовність пам'яті; асоціативність пам'яті; цілісність синтетичність, свіжість, самостійність сприйняття; пошуково-перетворюючий стиль мислення.

При такому підході творчі можливості є сукупністю творчих якостей особистості, деякі з них (творчі уміння і індивідуальні особливості психічних процесів) мають подвійну природу: з одного боку – вони природжені, а з іншого – визначаються умовами розвитку, навчання і виховання. Саме в цьому і полягає складність у розробці моделі творчої особистості учня, яка повинна відображати як *природжене*, так і *надбане в її структурі*. Таким чином, творчі можливості, як і здібності, не

представлені у готовому вигляді. Вони формуються і розвиваються в процесі діяльності на основі задатків і природжених анатомо-фізіологічних особливостей. Згідно поглядам С.Л.Рубінштейна ми розрізняємо природжені і успадковані задатки. Природжені задатки можуть бути обумовлені як спадковістю, так і умовами ембріонального розвитку; успадковані включають ті, що передаються індивіду від його пращурів. Крім того, розвиток різних здібностей людини здійснюється у процесі створення і освоєння нею продуктів історичного розвитку людської діяльності, але розвиток здібностей не є їх засвоєнням, як засвоєння готових продуктів; здібності розвиваються у людини в процесі її взаємодії з речами і предметами, продуктами історичного розвитку [8, с.8].

Ми поділяємо думку більшості дослідників цієї проблеми і вважаємо, що успадковане і надбане в конкретних якостях особистості не розкладні, а трансформація положення про природженість задатків на здібності означала би фатальну обмеженість розвитку особистості. У той же час не можна не брати до уваги роботи психологів, психофізіологів, генетиків останніх років, які переконливо довели певний вплив успадкування на деякі особливості нервової системи, які, без сумніву, відіграють важливу роль у формуванні здібностей. Щодо вимірювання природжених творчих можливостей, то відомий спеціаліст у галузі тестів Кронбах прямо вказує на те, що тести вимірюють актуальний рівень можливостей, а не можливості природжені. Саме тому, акцентує увагу С.О. Сисоева: «рівень сформованості творчої особистості учня характеризується актуальним рівнем розвитку його творчих можливостей» [9, с.65].

Виходячи із сказаного вище, особливої уваги, на нашу думку, заслуговує такий підхід до визначення творчої особистості, при якому розрізняється поняття «креативна особистість» і «творча особистість». У розумінні креативності і творчості існують різні точки зору. Так, Т.В. Галкіна, Л.Г. Олксєєва зазначають, що в найзагальнішому вигляді поняття креативності вміщує у собі минулі, супутні та наступні характеристики процесу, в результаті якого людина або група людей створює таке, чого не існувало раніше. Аналіз досліджень вітчизняних (Д.Б. Богоявленська, Ю.З. Гільбух, М.Р. Гінзбург, Л.П. Єрмолаєва-Томіна, В.Н. Козленко, Я.О. Пономарьов) і зарубіжних вчених (Д. Гетцельс, Дж. Гілфорд, Ф. Джексон, Д. Мак-Мілан, І. Фостер та інші) дає змогу зробити висновок, що креативність виступає як сукупність тих особливостей психіки, які забезпечують продуктивні перетворення у діяльності особистості, а саме: вивчення продукту діяльності креативної особистості (Ж. Тейлор); дослідження креативності як здатності людини до відхилення від стереотипних засобів мислення (Д. Гілфорд, Е. Торренс), вивчення взаємообумовленості креативності та особистісних рис особистості (К. Роджерс, А. Маслоу); дослідження креативності як психічного процесу (Т. Рибо, Д. Уоллес).

Ми поділяємо думку С.О. Сисоевої про те, що має рацію використання терміну "креативогенні риси", коли мова йде про внутрішні

передумови до творчості; саме тому доцільним є вживання одного терміну "творча особистість", а в її моделі виділення внутрішніх передумов до творчості (тобто «креативне ядро» - природжене), та надбаного (додаткові мотиви, характерологічні особливості, творчі уміння та індивідуальні особливості психічних процесів), що формується і розвивається в процесі навчання та життєдіяльності учня.

Під *креативною* будемо розуміти таку особистість, яка має внутрішні передумови (особистісні утворення, специфіку когнітивної сфери нейро-фізіологічні задатки), що забезпечують її творчу активність, тобто не стимульовану ззовні пошукову та перетворюючу діяльність. Таким чином, детермінантою творчої активності особистості виступає її креативність. Але творча активність не завжди є продуктивною. Продуктивну творчу активність будемо називати творчою діяльністю, тобто таким творчим процесом, внаслідок якого виникає нове досягнення, яке може завдяки педагогічній творчості мати як об'єктивну, так і суб'єктивну новизну та оригінальність. «Творча особистість - це креативна особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідні для актуалізації творчого потенціалу людини додаткові мотиви, особистісні утворення, здібності, що сприяють досягненню результатів в одному чи кількох видах творчої діяльності [9, с.67]. Схематично це зображено на рис. 1.

Рис. 1. Схематичне зображення відмінностей у визначенні креативної творчої особистості

Як видно із схеми, процес формування повинен обов'язково забезпечувати подальший розвиток внутрішніх передумов до творчості, як основи становлення творчої особистості індивіда. Теоретична модель творчої особистості відображає внутрішні передумови до творчості;

особистісні утворення, які необхідні для творчої діяльності і формуються із зовні; а також те, що творча особистість розвивається у творчій діяльності і спілкуюванні при забезпеченні відповідних умов. Крім того, процес становлення творчої особистості сприяє розвитку її творчої свідомості і самосвідомості, які визначають її соціально-творчу активність. Таким чином, щоб сприяти становленню творчої особистості, необхідно спрямовувати зусилля на забезпечення подальшого розвитку внутрішніх передумов учня до творчості і тих додаткових творчих якостей його особистості, які сприяють успішній творчій діяльності та життєдіяльності людини.

Для дослідження процесу становлення творчої особистості з вище описаних позицій, введено поняття творчих можливостей (сукупність 28 творчих якостей особистості, які систематизовані за 4-ма підсистемами: підсистема спрямованості; підсистема творчих умінь; підсистема індивідуальних особливостей психічних процесів). дасть можливість отримувати об'єктивні кількісні показники з актуального рівня сформованості як кожної підсистеми структури творчих можливостей, так і кожної окремої творчої якості, що входить в ту чи іншу підсистему. З цією метою на допомогу дослідникам проблеми становлення творчої особистості нами обгрунтована і описана система вище названих творчих якостей особистості, яка відображає спрямованість її на творчу діяльність, характерологічні особливості та індивідуальні особливості психічних процесів. Подана характеристика означених якостей і критерії їх оцінювання. Детальну інформацію про це з описом використання методу експертних оцінок для визначення рівня сформованості кожної творчої якості та дібрану систему методик для визначення творчих якостей підсистеми творчих умінь та підсистеми індивідуальних особливостей психічних процесів ми подаємо у джерелі [5].

Сподіваємося, що описана нами теоретична модель структури творчої особистості стане у нагоді дослідникам, які вирішують проблему становлення творчої особистості різних вікових груп людей (учень, студент, вчитель), оскільки презентована модель має ознаки універсальної моделі. Перспективними, на наш погляд, будуть напрямки дослідження, які пов'язані з пошуком результативних чинників впливу на процес становлення творчої особистості, коли модель творчої особистості буде «поміщатися» в нові умови парадигми компетентнісної освіти: початкової, загальної, вищої.

Література

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности /В.И. Андреев. –Казань: Изд-во Казанского университета, 1988. –228с.
2. Кикель П.В. Математизация образования как фактор его развития /П.В. Кикель, И.А. Новак //Известия Международной славянской академии образования им. Я.А. Коменского. –2004. –№2. –С.160–164.
3. Кисільова-Біла В.П. Психолого-педагогічний аспект структури інноваційної і творчої особистості /В.П. Кисільова-Біла //Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць /За ред. Максименка С.Д. –Т.7. –Вип.16. –Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. –С.78-82.

4. Кисільова В.П. Теоретична математика як методологічна основа створення методичних проєктів /В.П. Кисільова //Рідна школа. –2005. –№8. –С.57–59.
5. Педагогічна оцінка рівня сформованості творчих можливостей учнів (метод експертних оцінок): [науково-методичний посібник для студентів] /Упорядник В.П. Кисільова-Біла. –Кривий Ріг: КПУ ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2012. –83с.
6. Розвиток творчої особистості в умовах екологічної кризи: [науково-програмно-методичний посібник] /За ред. О.В. Киричука, В.В. Рибалки. –К.: Ін-т психології АПН України, 1993. –124с.
7. Розов Н.Х. Гуманитарная математика /Н.Х. Розов //Известия Международной славянской академии образования им. Я.А. Коменского. –2004. –№2. –С.153–159.
8. Рубинштейн С.Л. Проблема способностей и вопросы психологической теории /С.Л. Рубинштейн //Вопросы психологии. –1960. –№3. –С.3-15.
9. Сисоева С.О. Педагогічна творчість: [монографія] /С.О. Сисоева. –Х.-К.: Книжкове видавництво «Каравела», 1998. –150с.

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НАУКОВОСТІ

В. П. Кисільова-Біла, Л. О. Гайдаш

Входження України у світовий та європейський освітній простір вимагає оновлення системи підготовки майбутніх фахівців на засадах компетентнісного підходу. Це в свою чергу вимагає оволодіння кожним, хто має відношення до системи освіти в нашій країні методологією нової освітньої парадигми компетентнісної освіти. Базовими поняттями цієї парадигми є такі: компетентнісний підхід, компетентність та компетенції.

Сторінки документів як міжнародного рівня, так і державного, які на законодавчому рівні закріплюють входження України в нову освітню парадигму, пронизані вищезгаданими поняттями. Професійну підготовку фахівця, в тому числі і вчителя початкових класів, розглядають сьогодні тільки з позиції компетентнісного підходу.

Мета статті: на основі розгляду історичного аспекту становлення компетентнісної освіти побудувати і описати модель професійної компетентності вчителя початкових класів.

Методологічні основи компетентнісної освіти закладені такими вченими: В. Байденко, Г. Белицька, Л. Берестова, Н. Гришанова, Ж. Делор, Н. Кузьміна, В. Куниціна, А. Маркова, Дж. Равен, Р. Уайт, Н. Хомський, А. Хуторський, Е. Шорт та ін.

Поняття «компетенції», «компетентність» та похідне «компетентний» вже зустрічали раніше в побуті та літературі. Поняття «компетентний» у російській мові використовують досить давно. У «Тлумачному словнику російської мови» Д. Ушакова (1935 р.) цитується Ф. Достоевський: «Комісія в цьому питанні компетентна. Я сам особа юридично компетентна». У цьому ж словнику дається визначення терміну «компетентність», «компетентний» (від лат. *competens* - відповідний,